

CZU:81'36'37

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.1\(322\).03](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.1(322).03)

Substantivizarea adjectivului – fenomen continuu în vocabularul limbii române

Ana VULPE

Doctor în filologie, conferențiar universitar

E-mail: ana.vulpe@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9437-4326>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

The Nominalization of the Adjective – a Continuous Phenomenon in the Romanian Language Vocabulary

Abstract

It is well known that nominalization represents a component part of a wider linguistic phenomenon, named conversion, and consists in passing of a word from a certain part of speech to that of the noun. Lately, in the act of speaking, there is an intensification of the nominalization process of the adjectives. The fact is caused by the frequent, regular use of the adjective in a close syntactic connection with the noun. Consequently, occurs the compression, the restriction of the syntactic group (noun + adjective), the adjective assuming the meaning of the whole combination. Simultaneously, from a semantic perspective, it becomes more independent, fulfilling in the sentence the syntactic function of subject or complement. The process is so active, so that it also requires a lexicographical re-approach.

Keywords: vocabulary, semantic, conversion, adjective, nominalization, speech, lexicography.

Rezumat

Este bine cunoscut că substantivizarea reprezintă o parte componentă a unui fenomen lingvistic mai larg, numit conversiune, și constă în trecerea unui cuvânt dintr-o anumită clasă de vorbire în cea a substantivului. În ultimul timp, în actul vorbirii se observă o intensificare a procesului de substantivizare a adjectivelor. Faptul este cauzat de utilizarea frecventă, regulată a adjectivului într-o strânsă legătură sintactică cu substantivul. În consecință, are loc comprimarea, restrângerea grupului sintactic (substantiv + adjectiv), adjectivul asumându-și sensul întregii îmbinări. Totodată, din perspectivă semantică, acesta devine mai independent, îndeplinind în enunț funcția sintactică de subiect sau de complement. Procesul este atât de activ, încât necesită și o reabordare lexicografică.

Cuvinte-cheie: vocabular, semantică, conversiune, adjectiv, substantivizare, vorbire, lexicografie.

Substantivizarea reprezintă o parte componentă a unui fenomen lingvistic mai larg, numit *conversiune*. În *conversiune* se încadrează și alte procese, precum *adjectivizarea*, *adverbializarea*, *interjecționalizarea*, *prepoziționalizarea*. Fiecare din aceste procese presupune trecerea unui cuvânt dintr-o anumită clasă lexico-gramaticală în alta și este considerat de lingviști ca un mijloc, destul de productiv, de îmbogățire pe cale internă a vocabularului. Evident, în fiecare dintre aceste cazuri unitatea lexicală care trece dintr-o clasă în alta suferă modificări de ordin morfologic, sintactic și chiar stilistic (a se vedea: Constantinescu-Dobridor, 1998, p. 74). Altfel spus, elementele lexicale „convertite” preiau într-o oarecare măsură comportamentul morfosintactic al celor din clasa în care au intrat. De-a lungul timpului, ca intensitate, *conversiunea* s-a manifestat în mod diferit. Spre exemplu, *adjectivizarea participiului* a fost un procedeu productiv prin secolele XIX–XX.

Substantivizarea reprezintă acel tip de *conversiune* între clasele lexico-gramaticale care constă în trecerea cuvintelor aparținând diverselor clase lexico-gramaticale în clasa lexico-gramaticală a substantivului. Se pot substantiviza (cu grad de frecvență diferit) *adjectivele*, *adverbele*, *numeralele*, *verbele*, *participiul*, *supinul*, *interjecțiile*, *prepozițiile*, până și *conjunțiile*. Cuvintele convertite, pe lângă modificările morfosintactice ce le suferă, dobândesc și „funcția semantică denominativă” specifică substantivului (GALR, I, 2005, p. 135). Cercetătoarea Gabriela Pană Dindelegan vorbește de cinci convertori ce marchează *substantivizarea*: *articolul (definit, indefinit)*, *desinența de plural*, *desinențele de vocativ*, *unele prepoziții* și *cratima* (2003, p. 24).

Conform opiniei cercetătoarei Andreea-Teodora Terțea Indolean, dintre criteriile de clasificare a *conversiunii* cel mai important este cel al tipului de limbaj în care se produce. În funcție de acest criteriu autoarea distinge „*conversiunea în limbajul primar/limbajul-obiect* și *conversiunea în metalimbaj/metalingvistică*. În timp ce *conversiunea în limbajul natural* include cazurile consacrate de *conversiune* (*adjectivizarea*, *adverbializarea*, *prepoziționalizarea*, *conjuncționalizarea*, *interjecționalizarea* – *n.n.*), *conversiunea în metalimbaj* cunoaște o singură ipostază: *substantivizarea*” (Terțea Indolean, 2018, p. 79).

Pe parcursul evoluției vocabularului (or, *conversiunea* se întâlnește în cele mai vechi texte de limba română), cel mai productiv proces a fost cel de *substantivizare a adjectivului* (până la un sfert din totalul *adjectivelor*, spun specialiștii). În ultimul timp, în actul vorbirii se observă chiar o intensificare a procesului de *substantivizare a adjectivelor*. Faptul este cauzat de utilizarea frecventă, regulată a *adjectivului* într-o strânsă legătură sintactică cu *substantivul*. În consecință, are loc comprimarea, restrângerea grupului sintactic (*substantiv + adjectiv*), *adjectivul* asumându-și sensul întregii

îmbinări. Totodată, din perspectivă semantică, acesta devine mai independent, îndeplinind în enunț funcția sintactică de subiect sau de complement.

Substantivizarea adjectivului se produce, în temei, prin atașarea articolului (*Frumosul va salva lumea. Verdele e culoarea care-mi place cel mai mult.*) sau prin desinențe de vocativ (*Ochioaso, nu mă mai privi așa lung. Tinere, vino mai aproape.*). Un caz special de substantivizare a adjectivului este cel de eliminare sau elipsă dintr-o îmbinare de cuvinte a determinatului și substituirea acestuia prin determinant (*A decedat de tânăr. Au crescut-o buneii de mică.*). Conform opiniei cercetătoarei Andreea-Teodora Terțea Indolean, elipsa presupune trei faze: „Prima fază implică existența a două cuvinte aflate în relație sintactică: un adjectiv în nominativ ce determină un substantiv în nominativ: *Culoarea verde este preferata reginei.* A doua fază, de cedare–acceptare, presupune ca determinatul să-i cedeze determinantului, obligatoriu caracterizat prin convertibilitate (capacitatea de a se converti), statutul său morfosintactic, iar a treia fază este de conversiune morfologică și sintactică, adjectivul dobândind particularitățile morfosintactice specifice substantivului” (*Ibidem*).

În vorbirea curentă pot fi observate mai multe niveluri de substantivizare a adjectivului: 1) când adjectivul a trecut în clasa substantivului, și-a modificat trăsăturile morfosintactice, dar nu a pierdut legătura cu clasa adjectivului, poate fi utilizat și în calitate de adjectiv. Acest tip de adjective este destul de numeros în limba română și indică, în special, însușiri omenești fizice sau mintale (*frumos – frumosul, urât – urâtul, surd – surdul, deștept – deșteptul, bolnav – bolnavul, lenos – lenosul* etc.). De obicei, în dicționar acestea sunt prezentate ca adjective, având indicată și o valoare suplimentară substantivală, iar odată substantivizate au atât forme de masculin, singular și plural, cât și de feminin, singular și plural. De exemplu, **bolnav, bolnavă, bolnavi, bolnave, adj., subst.** (Persoană) care suferă de o boală; **muritor, muritoare, muritori, muritoare, 1. adj.** Care în mod inevitabil este supus morții. **2. subst.** Ființă umană, considerată ca fiind trecătoare; **pământean, pământeană, pământeni, pământene, 1. adj.** Care locuiește pe Pământ. **2. subst.** 1) Locuitor al Pământului. 2) Persoană care este născută în regiunea, localitatea despre care este vorba. Tot din această categorie fac parte adjectivele care, fiind substantivizate, au doar o singură formă, căpătând un sens separat, chiar dacă legătura semantică este destul de evidentă. În această clasă se încadrează, de exemplu, adjectivele ce indică culori: *alb – albul, galben – galbenul, albastru – albastrul, sur – surul* etc., care, fiind utilizate ca substantive, au doar forma de masculin, indicând sensul de înseși culoare: *Albastrul cerului. Albul imaculat al zăpezii. Galbenul e culoarea lui preferată.* Unele adjective substantivizate și-au extins semantica, dezvoltând

relații de polisemie. Spre exemplu, *negru*, *sur*, cu forma de masculin articulat, *surul*, capătă sensul distinct „cal cu părul de culoare cenușie”; *murg*, cu forma de masculin articulat – *murgul* – capătă sensul distinct „cal cu părul castaniu-închis”; *alb*, cu forma de feminin articulat – *alba* – are sensul „zorii zilei”; *alimentar*, cu forma de feminin articulat – *alimentara* – are sensul „magazin în care se vând alimente”. Toate aceste sensuri suplimentare sunt consemnate, înregistrate și în dicționarele explicative ale limbii, adică, practic, au căpătat statut independent.

Deseori, prin metonimie, adjectivul substantivizat ajunge să denumească persoanele unei organizații, echipe care fie că au simbolul de o anumită culoare, fie că poartă îmbrăcăminte sau accesorii de o anumită culoare. Să zicem, dacă sportivii unei echipe de fotbal sunt îmbrăcați în costume alb cu albastru, li se spune *alb-albaștrii*; dacă, spre exemplu, vreun partid al ecologiștilor au emblema de culoare verde, li s-ar putea spune *verzii*. Observăm în aceste cazuri utilizarea formei de plural.

Alt nivel se distinge atunci când în vorbirea curentă unele adjective fiind utilizate foarte frecvent, la început în „tandem” cu substantivul, în anumite contexte și în anumite circumstanțe, pe motive de economie în vorbire, preiau funcția substantivului. Procesul mai e numit de unii specialiști „lene pozitivă” (a se vedea, de exemplu, Gruică, 2006). Astfel, când doar apăruse telefonul portabil, de mici dimensiuni, inițial era numit *telefon mobil* sau *telefon celular*, ca mai târziu, prin anii '90, să fie utilizat foarte frecvent doar adjectivul substantivizat *mobilul* sau *celularul*, fiind înregistrat în această formă și în dicționarele apărute în acea perioadă (a se vedea, de exemplu, DEX-ul din 2009): *Mi-am uitat mobilul/celularul acasă. I s-a descărcat mobilul/celularul*. În perioada alegerilor (prezidențiale, parlamentare etc.) anticipate, de foarte multe ori, din rațiuni practice, se utilizează doar cuvântul *anticipate*, substantivul *alegeri* subînțelegându-se: *Societatea vrea anticipate. Urmează să se stabilească data anticipatelor. Anticipatele necesită cheltuieli enorme*. Situație similară atestăm în cazul adjectivului *electrocasnice* din îmbinarea *aparate electrocasnice*, care în vorbirea curentă (mai ales în anunțuri comerciale), substantivizându-se, se utilizează fără anturajul substantivului *aparate* (de exemplu, *Cumpără electrocasnice la cel mai bun preț în magazinele Maximum. S-a deschis un nou centru comercial de electrocasnice. Firma propune o gamă largă de electrocasnice* etc.). Mai mult decât atât, în calitatea aceasta de substantiv îl găsim deja înregistrat în DOOM³. În dicționarele explicative deocamdată nu-l atestăm. Urmează să fie introdus. În anii de pomină 2019-2022, dominați de pandemia Sars-Cov-2, s-a atestat utilizarea foarte frecventă a adjectivului substantivizat *consumabile* cu sensul „materiale farmaceutice de protecție, în special de unică folosință (măști,

mănuși, combinezoane, dezinfectant etc.). De remarcat că elementul lexical *consumabile* a fost înregistrat de *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția 2009, dar cu o altă nuanță de sens, și anume „totalitatea materialelor necesare pentru birouri sau ca auxiliar al procesului de producție”. Iată că în uzul curent s-a mai cristalizat o nuanță de sens, generată de anumiți factori sociali. Vorba e că în perioada pandemică aceste materiale farmaceutice au o largă întrebuințare, astfel cuvântul ce comportă această semnificație e utilizat foarte frecvent. Același proces se atestă și în cazul adjectivului *antiviral*: „(despre medicamente) care combate virusurile”. În perioada respectivă, s-a observat utilizarea foarte frecventă a formei substantivizate *antiviral*, plural *antivirale* (de exemplu, *Antiviralele Covid-19 vor fi introduse în lista medicamentelor compensate. Agenția pentru medicamente din SUA a autorizat de urgență antiviralul Paxlovid de la Pfizer, o pilulă anticovid.*). Remarcăm că procesul substantivizării adjectivului se extinde și asupra unor împrumuturi recente. Spre exemplu, englezismul *fake* a intrat inițial în limbă ca adjectiv invariabil, fiind sinonimul lui *fals*, *falsificat*, în contexte de tipul *știre fake*, *informație fake*, *produse fake*, ca apoi să fie utilizat în calitate de substantiv: *Deputații socialiști au făcut mai multe afirmații instigatoare la ură, promovând mai multe fake-uri. Autorii de fake-uri riscă chiar luni de închisoare*. Astfel, fiind utilizat frecvent, DOOM³ l-a și înregistrat deja ca substantiv neutru, cu formă de plural – *fake-uri*. Or, limba unui popor trebuie să se adapteze permanent la condițiile mediului sociopolitic, economic și cultural în care acesta trăiește. Fiind un organism viu, ea reflectă prompt schimbările ce se produc în societate. Și aceste schimbări sunt evidente în mod expres la nivel de vocabular. Atât cât o limba este vie, vocabularul prezintă un produs în permanentă dezvoltare și modificare (a se vedea: Vulpe, 2012, p. 420).

Cercetătoarea Alexandra Gherasim, referindu-se la fenomenul substantivizării, susține că în această situație „se produce o deplasare de accente în sfera mesajului, opacizându-se o calitate individuală a unui determinat regent de tip substantival pentru a o profila drept generică convertind-o în clasa lexico-gramaticală capabilă să actualizeze acest sem” (2010, p. 26), iar Eugen Câmpeanu afirmă că, „deși substantivul trimite la o substanță, la un lucru, iar adjectivul la o calitate – distincții ce par a îndepărta substantivul de adjectiv –, cele două părți de vorbire presupun existența concomitentă a lucrului și a calității; substanțele sau lucrurile nu pot fi imaginate în afara însușirilor, la fel precum acestea din urmă solicită un obiect pe care să-l singularizeze. Acesta și explică ușurința cu care adjectivul se substantivizează, precum și posibilitatea întrebuințării substantivului ca adjectiv” (1975, p. 76).

Una dintre condițiile principale de substantivizare a adjectivului ține de sensul inițial al adjectivului: cuvântul trebuie să denumească o astfel de trăsătură/calitate a omului sau a unui obiect, a unui fenomen abstract care

ar putea fi absolutizată, înțeleasă ca o trăsătură independentă detașată de purtătorul ei și care într-un anumit anturaj contextual ar putea să-l substituie întru totul.

Fenomenul substantivizării adjectivului se atestă foarte frecvent în paremiologie, în constituirea proverbelor, unde acesta capătă deja un statut definitiv: *Sătutul nu crede celui flămând. Leneșul mai mult aleargă și zgârcitul mai mult păgubește. Mincinosul cu de-a sila, face musca cât cămila. Vinovatul blamează pe toată lumea, mai puțin pe el însuși. Fricosul este pe jumătate învins. Deșteptul făgăduiește, iar prostul trage nădejde* etc. Se știe că proverbele, în general, se construiesc după un model sintactic anume, fiecare dintre acestea exprimând un sens tipizat, generalizat. Analizând expresiile paremiologice care au în componență adjectivul substantivizat (de tipul celor de mai sus), putem vorbi de anumite legități privind procesul de substantivizare. În primul rând, se observă o altă categorizare, o categorizare repetată ce constă în precizarea, reinterpretarea și fixarea trăsăturilor lexico-semantică și gramaticale modificate ale unităților de limbă, ca rezultat al procesului cognitiv. Substantivizarea unui adjectiv devine un mijloc de confirmare a unui stereotip, în special în cazul în care adjectivul posedă o semantică calitativ-evaluativă: *fricosul, rușinosul, viteazul, zgârcitul* etc. Iar stereotipizarea este în legătură directă cu raporturile cauzale și de efect prezente în mod implicit în structura semantică a substantivului de origine adjectivală. Spre exemplu, în proverbul *Rușinosul roade osul* substantivul de proveniență adjectivală *rușinosul* întrunește în sine astfel de calități ale omului pe care *ne-rușinoșii* nu le-ar avea. Faptul că el *roade osul* este determinat de lipsa trăsăturii *îndrăzneală*.

Procesul substantivizării adjectivului este atât de activ, încât necesită și o reabordare lexicografică. Fenomenul implică, cel puțin, o tratare sistematică: în unele dicționare convertele sunt indicate doar ca nuanțe de sens, în altele ca sensuri distincte în cadrul aceluiași articol lexicografic. Unii autori de dicționare le tratează drept omonime. Aceasta, pe de o parte. Pe de altă parte, se susține că „deoarece substantivizarea metalingvistică nu cunoaște limitări, obținându-se un număr infinit de unități, înregistrarea lor în dicționarele limbii reprezintă un deziderat imposibil de realizat și, în cele din urmă, nenecesar. În schimb, încurajăm și susținem înregistrarea în dicționare (sau măcar într-un dicționar de cuvinte convertite) a tuturor substantivelor obținute prin substantivizare în limbajul primar, în articole de dicționar separate de cele aferente cuvintelor de bază din care provin. Având în vedere productivitatea substantivizării în metalimbaj și, extrapolând, a conversiunii în general, ajungem la concluzia că acest procedeu este, de fapt, cel mai productiv în româna actuală” (Terțea Indolean, 2018, p. 87).

Concluzii. Substantivizarea adjectivului e un proces continuu în limbă, fapt cauzat de utilizarea frecventă, regulată a adjectivului într-o strânsă legătură sintactică cu substantivul. Nu e un proces mecanic, ci e unul cu modificări semantice de profunzime, fiind vorba de categorizare repetată, de reinterpretare semantică, de fixarea unor trăsături lexico-semantice și gramaticale noi pentru unitățile lexicale adjectivale, ca rezultat al procesului cognitiv. O precondiție a fenomenului de substantivizare a adjectivului se referă la sensul inițial al adjectivului: acesta trebuie să denumească o astfel de trăsătură/calitate a omului (sau a unui obiect) care ar putea fi absolutizată.

Referințe bibliografice:

CÂMPEANU, Eugen. *Substantivul. Studiu stilistic*. București: Editura științifică și enciclopedică, 1975. 245 p.

CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, Gheorghe. *Dicționar de termeni lingvistici*. București: Editura Teora, 1998, 352 p.

GALR, I = *Gramatica limbii române*. Vol. 1: *Cuvântul*. București: Editura Academiei Române, 2005. 712 p.

GHERASIM, Alexandra. Valorizare estetică prin conversiune. În: *Limba română*, 2010, nr. 10, anul XV, pp. 25-30.

GRUIȚĂ, Gligor. *Moda lingvistică 2007: Norma, uzul și abuzul*. Pitești: Editura Paralela, 2006, 234 p.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela. Aspecte ale substantivizării în româna actuală. Forme de manifestare a substantivizării adjectivului. În *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*. Vol. II. București: Editura Universității din București, 2003, pp. 207-223.

TERȚEA INDOLEAN, Andreea-Teodora. De la substantivizarea în limbajul primar la substantivizarea în metalimbaj. În: *Dacoromania*, serie nouă, XXIII, 2018, nr. 1, Cluj-Napoca, pp. 79-89.

VULPE, Ana. Aspectul dinamic al lexicului – reflecții lingvistice. În: *Filologia modernă: realizări și perspective în context european*. Vol. 4. *Abordări interdisciplinare în cercetarea lingvistică și literară*. Chișinău: Profesional Service, 2012, pp. 419-425.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 15.03.2024

Acceptat: 23.05.2024